

DIYANET DERGİSİ

DİNİ - İLMİ - EDEBİ
ÜÇ AYLIK DERGİ

⊗
Nisan-Mayıs-Haziran
1 9 8 9

⊗
Cilt : 25
Şayı : 2

⊗
Diyabet İşleri
Başkanlığı Adına
İmtiyaz Sahibi
Rıdvan NİZAMOĞLU
Döner Sermaye İşletme
Müdürü

⊗
Yazı İşleri Müdürü
Orhan BALCI
Sürekli Yayınlar
Şube Müdürü

⊗
Yazı Tetkik Kurulu
Abdullah SEVİNÇ
İbrahim URAL
Orhan BALCI

⊗
Yayına Hazırlayan
Alaaddin KOÇAK

⊗
Dr. Mediha Eldem Sk.
No. 85
Tlf : 125 66 11/379
Kocatepe / ANKARA

⊗
Dizgi ve Baskı
AYYILDIZ
MATBAASI A.Ş.
222 69 40 - 222 69 41
213 19 62 — ANKARA

⊗
Kapak
Kocatepe Caminin için-
den bir görünüşü.

BU SAYIDA

CAHİLİYE DEVRİ ŞAİRLERDEN ZÜHEYR'İN DİNİ İNANCI ve ŞİİRLERİNDE DİNİ İZLER Süleyman TÛLÛCÛ	3-12
VEFATININ YIL DÖNÛMÛ NEDENİYLE PROF. KÂMİL MİRAS Veli ERTAN	13-22
BİR TANITIM Ahmet KURUCAN	23-26
FONKSİYONLARI AÇISINDAN HZ. P. DÖNEMİNDE MESCİD ve GÜNÛMÛZE GETİRDİĞİ Ahmet GÛÇ	27-36
OSMANLILARDA İLMİYE TEŞKİLATI Mehmet E. AY	37-73-51
İYİ HUYLAR Nâbi	52
ÇALIŞAN KADINLARIN SORUNLARINA BİR BAŞKA AÇIDAN BAKIŞ Mustafa K. YILMAZ	53-58
TRT'NİN DİN KÛLTÛRÛ ve AHLAK PROGRAMLARI Ûlker AKKUTAY	59-62
PSİKÖ - SOSYO - EKONOMİK PROBLEMLERİ ve ÇÖZÛMLERİ İzzet ER	63-80
EĞİTİM ve EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ Suat CEBECİ	81-94
ŞEYHÛ'L İSLÂM SÂ'Dİ ÇELEBİ ve DARÛ'L KURRASİ Recep AKAKUŞ	95-108
HZ. P. HADİSLERİNDE FİTNE KAVRAMI ve SEBEPLERİ Ali ÇELİK	109-117
HAYAT DİNİ M. Akif ERSOY	118
İSLÂM TARİHİNDE MEKKE DÖNEMİ EĞİTİM ve ÖĞRETİMİ Bilâl DOĞAN	119-128

İslâm Tarihinde Mekke Dönemi Eğitim ve Öğretimi

Bilâl DOĞAN

I — KONUYA GENEL BAKIŞ

A) İSLÂMİYETİN EĞİTİM VE ÖĞRETİME VERDİĞİ DEĞER

İslâmiyet eğitim ve öğretime çok büyük değer vermiştir. Bunu anlamak pek de zor bir şey değildir. İslâmiyetin daha ilk nazil olan âyeti “oku” emrini vermiştir. İlimle ilgili birçok âyet-i kerîme ve hadis-i şerif bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bundan başka, Bedir savaşında esir alınanların öldürülmeyip, her esirin 10 çocuğa okuma - yazma öğretmek şartıyla serbest bırakılması, bilenlerle bilmeyenlerin eşit olamayacağı gerçeğinin vurgulanması, ilmin müslümanın yitiği olduğu ve onu nerede bulursa alması gerektiğinin belirtilmesi, âlimlerin Peygamber vârisi sayılması, şehid kanı ile âlim mürekkebinin eşit tutularak, âlime şehid

kadar değer verilmesi, ilim yapmanın nafile ibadetten daha sevablı olduğunun ifade edilmesi, dünyanın ilk yatılı okulu olan SUFFA'NIN İslâm ile kurulması, Miladî 1700 başlarına kadar her türlü ilimde müslümanların dünya'ya öncülük etmesi vb. Bütün bunlar İslâm'ın okuma-yazma ve eğitim-öğretime verdiği değeri göstermesi için kâfidir herhalde.

Okuma-yazmaya, ilim ve âlime bu kadar önem veren bir dinin yaklaşık on üç yıl süren Mekke döneminde bir eğitim ve öğretim faaliyetinin olmaması düşünülemez. Aksine zıtlık, tezat teşkil eder. Kaynaklarda da bu konudan yeterince bahsedilmeyişi açıkça, bir eksikliklerdir.

İşte bu küçük çalışmamızda kısaca da olsa bu eksikliğı göstermeye ve gidermeye çalıştık. Çünkü bu, dinî bir görevdir, kanaatindeyim.

1) EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN TARİFİ

a) Eğitimin Tarifi :

Eğitim, ferdin var olan kâbiliyet ve becerilerini geliştirerek, kişinin kendine yeterli hâle gelmesini sağlamaktır. Yani, kişideki beden ve ruh gelişimini sağlamak suretiyle, ferdin değişik kişi ve çevreye karşı denge kurarak yaşama gücü kazandırmaktır. Kısaca teorik bilgilerin pratiğe dönüştürülmesi de denilebilir.

b) Öğretimin Tarifi :

Öğretim, kişiye bilgi vermek, teorik olarak yeni bilgiler kazandırmaktır. Kısaca, kişinin bir konu ya da konular hakkında kültür ve bilgisini artırmaktır.

c) Eğitim ve Öğretim İlişkisi :

Ferde ya da gruba sadece teorik bilgi kazandırmak anlamına gelen öğretim ile, bu bilgilerin uygulanır hale getirilmesi, pratiğe dökülmesi demek olan eğitimin birbirleri ile olan ilişkisi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Eğitimsiz öğretim, öğretimsiz eğitim hemen birçok konu için imkansızdır. Bu iki önemli unsur birbirini tamamlar, etle kemik gibidirler. Bir futbol oyununu düşünün. Pratiğe dö-

külmeden gerekli verim sağlanamaz. Bir namaz ibadeti de aynen böyledir. Bu iki misalden de eğitim ve öğretim ilişkisi anlaşılacaktır.

2) İSLÂMİYETİN GELDİĞİ YILLARDA ARABİSTAN'DA EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN DURUMU

İslâmiyet'in ilk yıllarında Arabistan'da az da olsa bir eğitim ve öğretim faaliyetinin varlığına rastlamaktayız. Bu dönemde planlı bir eğitim ve öğretimden hiçbir kaynak bahsetmemektedir. Ancak bu hiç yok anlamına da gelmez. Bir takım olaylar bu faaliyetlerin varlığını göstermektedir...

İslâmiyet'in ilk yıllarında Arabistan'da okuma ve yazma pek yaygın değildi. Buna rağmen okuma-yazma konusunda Arap yarımadasında Mekke en üstün durumda idi⁽¹⁾. Ancak halk edebiyatla çok ilgileniyordu. Şiirler söylemek, güzel hitabetlerde bulunmak, geceleri halkı toplayıp hikâyeler anlatmak vazgeçilmez bir tutku idi. Çok güzel olan şiirler Kâbe duvarına asılıyordu⁽²⁾.

Mekke'de eğitim ve öğretim işi daha çok şiir olarak dilden dile duyuşla yapılıyordu. Esas eğitim ve öğretim çocukları, kozmopolit merkezlerden uzak kabilelerin yanlarına göndermekle icra edilmekteydi⁽³⁾. Kozmopolit diyoruz çünkü, o devirde Mekke, eğitim ve öğretim açısından örnek olacak bir durumda değildi. Şu olay bunu açıkça ortaya koymaktadır : Mekke dışından gelen birisi çocuğunu eğitecek yer ararken duâ etmek üzere Kâbe'ye gelir. Birde bakarki Kâbe'de ibadet eden gençler fırsat buldukça kızları öpmektedir. Bu olay üzerine çocuğunu Mekke'de tutmaktan vazgeçer. Bu ve benzeri cahillikler yüzünden çocuklar, sakın, yalnız ve terbiyeli âileler seçilerek oraya gönderilirdi. O günün şartları içerisinde okuma-yazma bilmek bir sanat kabul edilmekteydi. On bin nüfuslu bir şehir olan Mekke'de sadece yirmi kişinin okuma-yazma bilmesi de bunun açık ıspatıdır⁽⁴⁾.

(1) İslâm Ansiklopedisi, Mescid maddesi, c. VIII, s. 2.

(2) Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. II, s. 31.

(3) Hamidullah M., a.g.e., c. II, s. 71.

(4) Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, Terc. Ali Yardım, s. 33-34; Hamidullah M., a.g.e., c. II, s. 45, 69-70.

3) İSLÂM'LA BİRLİKTE MEKKE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

a) İslâmiyetin Eğitim ve Öğretimi Teşvik Etmesi :

Mekke döneminde Kur'ân'ın eğitim ve öğretime, okuma-yazmaya teşviki şu şekillerde olmuştur :

Birincisi : İlk vahiyle birlikte bir kısım âyetlerin, daha Mekke döneminde ilme, okuma-yazmaya teşvik etmesi, âlimden, öğreticilikten bahsetmesi, en başta gelen itici unsur olmuştur. Hira'da ilk inen âyetler bunun başlangıcını tekil eder. Bu çok ilginçtir ki, akla ilk gelen şey : İslâm'ın cahilliğe karşı oluşu ve herşeyin ilimle başladığını göstermesi şeklindeki ve gerçek olan bir yorumdur, denebilir. Ayrıca, o zamanki toplumun (daha öncede belirttiğimiz gibi) ilimden çok çok uzak oluşu, yeni dînin ise hemen okuma-yazmadan, ilimden giriş yapması, İslâm dîninin okuma ve yazmaya teşvikini, bunları da ne kadar önemseydiğini göstermesi bakımından hayli önemlidir⁽⁵⁾.

Bu âyetlerden bazılarını şöylece sıralayabiliriz :

"Ey Muhammed, yaradan rabbının adıyla oku!, İnsanı pıhtılaşmış kandan yaratan Rabbının adıyla oku!. Oku!. Kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbın, en büyük kerem sahibidir." **Alak, 1-5**

"Ey Muhammed!. Deki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu-" **Zümer 9**

"Biz bu misalleri insanlara veriyoruz, ancak âlimler anlar". **Ankebut 4-5**

"Nitekim biz, size âyetlerimizi okuyacak, sizi kötülüklerden arıtacak, size kitabı ve hikmeti öğretecek, bilmediğinizi bildirecek bir Peygamber gönderdik." **Bakara 151**

"Deki Rabbim, benim ilmimi artır." **Ta'ha 114**

"Sana rûhu sorarlar, Deki "Ruh Rabbim'in bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az birşey verilmiştir." **İsrâ 85**

(5) Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, c. II, s. 178-179; Hamidullah, a.g.e., c. 11, s. 73.

Ayrıca; Âli İmran 164, Bakara 129, Lokman 27, Fâtır 28, Mücadele 11, Kalem 1, En'am 35, vs. âyetleri de burada zikredilebilir.

İkincisi : Kur'ân-ı Kerîm'in kapsadığı konular ve uslûb bakımından mucize oluşudur. Yani eşsizliğidir. Bu hayrete düşürücü durumda okuma- yazmaya teşvik etmiştir. Kur'ân'ın edebî üslûbu ve verdiği haberler, bilgiler herkesi hayrete düşürmüş, kendine bağlamış, gerek dîni ve gerekse Kur'ân'ı öğrenmeye insanları teşvik etmiştir. Velid b. Muğire, Utbe b. Rebîa vs. gibi olaylar bunun ispatı için açık bir misaldir. Hz. Ömer'in müslüman oluşu da bunu açıkça gösterir⁽⁶⁾.

Üçüncüsü : Ashabın yarışıdır. Yani, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenebilmek, ezberleyip öğretebilmek, ondan bir parçaya sahip olabilmek, âyet ve hadisleri yazabilmek, vahiy kâtibi olabilmek gibi şerefe nâil olmak için ashab yarış halindeydi. Bu ise, okuma-yazmaya teşvik etmiştir. Ayrıca ilk müslümanlar için bütün bunlara sahip olmak gerekli idi⁽⁷⁾.

Dördüncüsü ise : Yeni dîne, İslâm'a girenlerin samimi, sadık, adâletli, sabırlı ve inançlarından dolayı zorluklara katlanan, ahlâklı birer şahsiyet halinde kendilerini göstermeleri, müslüman olsun ya da olmasın herkesin dikkatini çekmekteydi. İşte bu görünümde insanların İslâm'a girmelerini ve onu öğrenmelerini teşvik eden diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da zikredilebilir kanaatindeyim.

b) Eğitim ve Öğretim Kurumları :

Peygamberimizin çocukluğunda, amcası Ebû Talb'in yanında kaldığı zamanlarda Mekke'de okul yoktu. Peygamberimiz de, diğer çocuklarda bu yüzden okuma-yazma öğrenemediler⁽⁸⁾ İslâmiyet geldiği sıralarda da durum bundan farklı değildi. Müddessir sûresi nazil olmaya başlayınca Kur'ân ve din öğretimi, eğitimi Allah (c.c.) tarafından emrediliyor, yakınlarından başlaması da açıkça Peygamberimize bildiriliyordu. (Şuara 214) Zaten bu dönem eğitim ve öğretimi daha çok şifahî nitelikteydi.

(6) Algül H., a.g.e., c. II, s. 185.

(7) Yardım Ali ,a.g.e., s. 34-35.

(8) Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 45.

Açıkça dîne dâvet emri gelince, Peygamberimiz halkı topluyor, onlara hitab ederek yeni din hakkında bilgi vermeye çalışıyordu. Bu yüzden de kurum olarak, nerede fırsat bulunursa orası değerlendiriliyordu. İlk eğitim ve öğretim yeri olarakta Erkam'ın evi kullanılmıştır. Peygamberimizin evi ile İslâm'ı öğrenip öğretenlerin evleride bunu takip etmekteydi⁽⁹⁾. O zamanın eğitim ve öğretim yerlerini şöylece sıralayabiliriz :

Erkam'ın evi, Peygamberimizin evi, öğrenip, öğretenlerin ve nüfuzlu kimselerin gözden uzak evleri, kimsesiz vadiler, dağlar, mağaralar, su başları, Kâbe civarı, yollar, panayırlar, eğlence yerleri, hacc ibadeti yapılan yerler, pazarlar, konaklayan kervanlar ve fırsat bulunan diğer yerlerdir⁽¹⁰⁾. Aynı dönemlerde Mus'ab b. Ümeyr ile Esad b. Zürrare'de Medine'de şehrin çeşitli yerlerinde ve özellikle Cuma günleri sohbetler düzenleyerek yer yer kurum olarak değerlendirmeye özen gösteriyorlardı⁽¹¹⁾.

c) Eğitim ve Öğretim Konuları :

Mekke dönemi eğitim ve öğretim konuları üç kısma ayrılmaktadır :

Birincisi : İnanç eğitim ve öğretimidir. Bir kısım kaynaklar bu dönem eğitim ve öğretimini, Kur'ân-ı Kerîm'i okumak, ezberlemek, öğretmek, öğrenmek şeklinde sınırlı göstermişlerdir. Aslında durum bundan farklıdır. Bu dönemde inanç konuları olarak, Allah korkusu, Allah'a şirk koşmamak, Allah'tan başka hiçbir varlığa tapmamak şeklindeki duyguların kalplere yerleştirilmesi en başta gelmektedir⁽¹²⁾. Bundan başka, gayba (görünmeyene) inanmak, âhirete, meleklerle, peygamberlere, cennet ve cehenneme ,öldükten sonra dirilmeye inanmak gibi konulardır.

İkincisi : İbadet konularıdır. Bunların en başında da namaz gelmektedir. Peygamberimiz Cebrail'den öğrendiği gibi, yeni müslüman olanlara namazı öğretiyordu. Onlar da âile fertlerine ve başkalarına öğretiyorlardı. İbadetle ilgili konular büyük bir titizlikle

(9) Yardım, a.g.e., s. 36, 59; Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 73-74.

(10) Algül, a.g.e., c. II, s. 187; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İlmî bir kurulca hazırlanmış, c. I, s. 222-224.

(11) Algül, a.g.e., c. II, s. 188.

(12) Algül, a.g.e., c. II, s. 180.

ve sade haliyle yaşanmaya çalışılmıştır⁽¹³⁾. İbadethâne olarak da, Mekke'nin dar sokakları, Kâbe civarı, müslümanların evleri, vadiler, su başları vb. gibi yerlerdi. Peygambere gelen dîni akideler de esas olarak bir ibadetgâhı zaruri kılmamaktaydı. Peygambere göre (o zaman için tabii) bütün dünya mesciddi⁽¹⁴⁾. Oruç ve diğer ibadetlerse HANİF dîni esaslarına göre devam ediyordu. Çünkü daha bu dönemde İslâmiyet'in ibadet konuları tamamlanmamıştı.

Üçüncüsü ise : Birtakım haram-helal hükümleri, dünya işleri ve ahlâkî eğitim-öğretim konularıdır. Irk, renk ayrımı, kız çocukları diri diri toprağa gömme gibi cahiliyye âdetleri ve kötülükleri yasak edilmiştir. Müslümanın sabırlı, metanetli, çalışkan, dürüst ve ahlâklı olması belirtiliyordu. Özellikle de ahlâk eğitimine dikkat ediliyordu. Bunun için de inanç ve ibadetlere büyük önem veriliyordu. Akabe biatlarının kapsadığı hükümler ahlâkî eğitim açısından bazı önemli ölçüler getirmiştir. Burada Medinelilerden ve bu meyânda bütün müslümanlardan, zulüm etmemek, hırsızlıktan, zinadan, her türlü haramdan, yalandan ve iftiradan kaçınmak gibi çok önemli eğitici fedakârlıklar istenmiştir. Bunu aralarında yaymaları da bizzat Peygamberimiz tarafından istenmiştir.

Ayrıca Mîrac mucizesiyle de müslümanlara, ruhanî âlem, kâinat ve katları hakkında da bilgiler verilmiştir. Özellikle de Kur'ân âyetlerinin ezberlenmesi, yazılması, saklanıp yeni müslümanlara ulaştırılması, bütün bunlara göre hayata düzen verilmesi, bu devir eğitim ve öğretiminin en belirgin özelliğidir⁽¹⁵⁾.

d) Mekke Dönemi Öğretmenleri :

Mekke'de İslâmî eğitim ve öğretimin baş mimarı Peygamberimizdir. Bundan sonra da en nüfuzlu ve en yetenekli kimseler geliyordu. Peygamberimizin öğreticiliği ilahi bir kanun ve bir tecelli idi. Bakara 151. âyette Allah (c.c.) bunu açıkça belirtmiştir : "Nitekim biz size, âyetlerimizi okuyacak, sizi kötülüklerden arıtacak, size kitabı ve hikmeti öğretecek, bilmediğinizi bildirecek bir Peygamber gönderdik." Aynı sûrenin 129. âyetinde de Hz. İbrahim ve oğlunun aynı anlamdaki duâsından bahsedilerek bu duânın gerçek-

(13) Algül, a.g.e., c. II, s. 187; İbnül Esir, el Kamil fi-Tarih, c. II, s. 51; Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 79.

(14) İslâm Ansiklopedisi, Mescid maddesi, c. VIII, s. 2.

(15) M. Âsım Köksal, İslâm Tarihi Mekke Devri, s. 330; Algül, a.g.e., c. II, 180, 187.

leştğini ortaya koymuştur. Peygamberimize verilen her bilgi doğru olduğu için öğretmenliğinde de çok başarılı oluyordu. Ta'ha 114. âyette de belirtildiği gibi her şey Allah (c.c.) tarafından bizzat Peygamberimizin zihnine nakşediliyordu⁽¹⁶⁾.

Delillere göre, Peygamberimiz, vahyedilen her Kur'ân-ı Kerîm parçasını kâtiplerden birini çağırarak yazdırırdı. Daha sonra da doğru yazılıp yazılmadığını, dinleyerek kontrol ederdi.

Peygamberimizin eğitim ve öğretimi üç temele dayanırdı : İman-la hareket, amel ve şuurla riâyet şeklindeydi. Öğretirken de : Önce tatlı sesi ile yavaş ve samimi olarak Kur'ân'dan bazı âyetler okur, sonra da onları dinleyenlere izâh eder ve böylece de dine dâvet ederdi. Bu durum o kadar tesirli idi ki, Utbe b. Rebîa Peygamberimizi bundan vazgeçirmek için çok cazip tekliflerde bulunmuştur. Liderlik, en güzel kızlar, zenginlik vs. gibi⁽¹⁷⁾.

Peygamberimizden sonra başta erkek müslümanlar olmak üzere kadınlar da öğretmenlik görevini üstlenmişlerdir. Müslüman olan herkes öğrendiği her şeyi eve gidince âile fertlerine öğretmeye çalışmışlardır. Bu öğretmenlerin en başında Mus'ab b. Ümeyr gelmekteydi. Mekke'deki faaliyetlerinden sonra Medine'ye gönderilmiş, Esad b. Zürrare'nin yardımıyla da yüzden fazla kişiyi müslüman yapmıştır. Onları Peygamberimizle görüşmeye teşvik etmiş, Akabe biatlarının hazırlayıcısı olmuştur. Ayrıca Medine'ye hicretten önce birtakım yerlere göç eden müminler, mühacirler gittikleri her yerde öğretmenlik yapmışlardır⁽¹⁸⁾.

Kaynaklara göre Mekke dönemi öğretmenleri şunlardır : Her âilenin reisi başta gelir. **Erkekler** : Mus'ab b. Ümeyr, Abdullah b. Ümmü Mektum, Habbab b. el Eret, Hz. Ebû Bekir ve Ömer de burada zikredilebilir. **Kadınlar** : Hz. Hatice, Lubabe binti Haris, Hz. Güzayya, Hz. Ümmü Şerik, Fatma bt. Hattab, Şifâ bt. Abdullah ve daha niceleri⁽¹⁹⁾.

II — MEKKE DÖNEMİ EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN SİSTEMLİ OLMAYIŞININ SEBEPLERİ

Her şeyden önce tarihî kaynakların birleştiği şu nokta çok önemlidir: Mekke döneminde, üstelik de müslüman olarak başkasına bir-

(16) Köksal Âsım, a.g.e., Mekke Deyri, s. 130.

(17) Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 31, 58, 75; Algül, a.g.e., c. II, s. 184.

(18) Algül, a.g.e., c. II, s. 186-188; Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 109-110.

(19) Köksal, a.g.e., s. 331; Algül, a.g.e., c. II, s. 183; Hamidullah, a.g.e., c. II, s. 109-111.

şeyler öğretebilmek çok zor bir durumdu. Bu, o zaman için çok büyük tehlikelere atılmaktı. Müslüman olanların devamlı baskı altında tutulmaları, çok kötü işkencelere maruz bırakılmaları, hattâ dışardan gelenlerin bile Peygamberimizi soramaz olmaları, sordukları takdirde Ebu Zer gibi güç durumlarda kalmaları bu baskının çarpıcı örnekleridir.

Bundan başka içeride, Mekke'de zaten baskı, zulüm rüzgârları esiyordu. Hz. Ömer'in henüz müşrik iken kız kardeşine ve eniştesine yaptığı kötü muamele, Abdullah b. Mes'ud'un Kâbe'de Kur'ân okuması sebebiyle çokça dayak yemesi, Kur'ân-ı Kerîm okunan yerlerde gürültü çıkartılması, Hz. Ebû Bekir'in sırf bu yüzden evinin bahçesine kalın duvarlı bir oda yapmaya mecbur kalması, Peygamberimizi dini yaymaktan alıkoymak için yapılan cazip teklifler ve öldürme tehditleri, kısacası her tür hürriyetsizlik, bütün bu baskılardan kurtulmak için Mekke dışında hiç te medenî olmayan kavimlerden medet umulması ve anayurtlarını terke mecbur kalmaları durumun ne kadar nazikleştiğini göstermek için yeterli olsa gerektir⁽²⁰⁾.

Bunlarla birlikte, daha önceden de belirtildiği gibi, cahil ve okuma yazma oranı % 0.1 ile ifade edilen bir toplum olduğu, müslümanlarında bu toplumda bulunduğu göz önüne alınırsa, Mekke döneminde sistemli bir eğitim ve öğretimin olamayışını normal karşılamak gerektiğini anlatmakta güçlük çekmeyiz. Ancak çok hızlı bir gelişme ile Medine döneminde sistemli bir eğitim ve öğretim faaliyetine girişilebilmiş ve dünyanın ilk yatılı okulunda kurulabilmiştir. Bu kısa zaman içerisinde hiçte küçümsenmeyecek bir başarıdır. (Allah cümlesinden razı olsun.)

SONUÇ VE TEKLİFLER

Sonuç olarak, her şeye rağmen ve o zamanın zor şartlarına göre, Mekke döneminde sistemli olmasa da yine de küçümsenmeyecek bir eğitim ve öğretim faaliyetinin olduğu açıkça görülmektedir. Bütün imkânsızlıklara göğüs gerilerek her yer kurum olarak değerlendirilmeye çalışılmış, her yeni öğrenen mü'min öğreticiliği de bildiği kadarı ile üstlenmiş, bunlardan da önemlisi çok cahil bir toplumda bütün müslümanlarda her yönden büyük bir ilerleme görülmüştür. İslâm'ı ve o günün şartları gereği diğer şeyleri öğrenip, öğretmiş

(20)Doğuştan günümüz B. İsl. Tar., c. I, s. 223; Algül, a.g.e., c. II, s. 183-185.

ve yaşamışlardır. Toplumda büyük bir değişiklik meydana getirmişlerdir.

Bunlar küçümsenecek şeyler değildir. Tam aksine bin dört yüz yıllık İslâmî Medeniyetin kurucusu ve başlangıcı olmuş mühim faaliyetlerdir. Bir milyara yakın müslüman her türlü İslâmî bilgi ve yaşantısını bu ilk faaliyetlere borçludurlar. Peygamber zamanının çok zor şartlarda başarılı olduğunun en büyük isbatı sonra gelen ve çeşitli zorluklarla karşı karşıya olan müslümanların Mekke dönemini örnek almasıdır.

Tekliflere gelince, şunlar söylenebilir :

1) Bu kısacık çalışmada da görüldüğü gibi, Mekke dönemi eğitim ve öğretim açısından ve bu gözle tekrar, detaylıca ele alınmalıdır.

2) Kaynakların bu dönem eğitim ve öğretimini kritiksiz işlemleri bu faaliyetlerin olmadığını göstermez. Ancak kaynaklar buna göre tasnif edilebilir.

3) Bu dönemin bir irşad ve eza-cefa mücadelesinden ibaret olduğu izlenimi vardır. Bu durum düzeltilmelidir.

4) Bütün imkânsızlıklara rağmen Mekke dönemi eğitim ve öğretim faaliyetleri, öğretmeni, öğrencisi ile, çalışma ve kurumlarıyla bizlere ışık tutacak durumdadır. Bu zor şartlarda dahi neler yapılabileceğinin örneğini bize göstermektedir. İşte bizlere düşen; o dönem eğitim ve öğretim faaliyet ve her tür telkin metotlarını ortaya çıkararak ondan azami derecede istifadeye çalışmaktır. Bilhassa bu faaliyetlerinde başarıya ulaşmış olmalarında etkili olan faktörler çok dikkat çekicidir. Bunlarda su yüzüne çıkarılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 — **ALGÜL HÜSEYİN** : İslâm Tarihi, Gonca Yayınevi, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1986.
- 2 — **ÇELEBİ AHMED-**, İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi, terc. Ali Yardım, Damla Yayınevi, Yüksel Matbaası, İstanbul 1976.
- 3 — Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, bir kurulca hazırlanmış, Redaktör Hakkı Dursun Yıldız, Çağ yayınları zafer matbaası, İstanbul 1986.
- 4 — **Hamidullah Muhammed**, İslâm Peygamberi, Hayatı ve Eseri, 3. Baskı, Terc. M. Mutlu, İrfan Yayınevi, İstanbul 1972.
- 5 — **İbnül Esir**, el-Kamil fi-Tarih, Terc. M. Beşir Eryarsoy, Redaktör Mertal Tulum, Bahar Yayınevi, İstanbul 1985.
- 6 — **İslâm Ansiklopedisi**, II. Baskı, c. I.-XV, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet kitapları. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- 7 — **Köksal Âsım Mustafa**, İslâm Tarihi (Hz. Muhammed ve İslâmiyet) İrfan Yayınevi, Kuşak Ofset, İstanbul 1981.